

Jelige: SDG

A szőnyi református egyházközség az 1945 és 1959 közötti időszakban

Dolgozat lezárásának dátuma: 2022. november

Tartalom

I. Bevezetés	2
II. A Magyarországi Református Egyház a Rákosi-korszakban	4
III. A Szőnyi Református Egyházközség rövid története	8
IV. Gyülekezet az államhatalom árnyékában.....	12
V. A Magyarországi Református Egyház és a Szőnyi Református Gyülekezet 1956-ban	17
VI. További kutatási irányok	20
VII. Összegzés	21
VIII. Szakirodalom, források	22

I. Bevezetés

A Magyarországi Református Egyház, a többi egyházhoz hasonlóan, a pártállam évtizedeiben fokozatosan az államhatalom elnyomásának, felszámoló törekvésének tárgyává vált. A kiépülő kommunista hatalom – a szovjet mintát követve – mindent elkövetett az egyházak befolyásának csökkentése, a hívek egyházaktól való elidegenítése érdekében. Az egyházi és politikai vezetés ilyen irányú döntései mélyen hatottak az egyházmegyék, és bennük a gyülekezetek életére is. A kényszerkollektivizálás különösen hátrányosan érintette a reformátusokat, hiszen 1930-ban „az egyház tagságának mintegy 80%-a falvakban élt.”¹ A gyülekezetek által fenntartott iskolák, intézmények, a tulajdonukban lévő ingatlanok, főleg a termőföldek fokozatosan mind az állam tulajdonába kerültek. Az egyházat sok esetben a prédikációk témájaig áthatotta a kommunista párt irányzatát.²

A Komárom-Esztergom megyében található Szöny község nagymúltú református gyülekezettel rendelkezett, a híveket itt is mélyen érintette a háború nehézségeit követően az iskolájuk, a földjeik államosítása, a megyei és a községi tanács jogsértései, a gyülekezeti élet megszokott rendben történő gyakorlásának akadályozása. A súlyos anyagi nehézségekkel küzdő gyülekezet időről időre mégis képes volt a külső és belső épülésre, a gyülekezeti tagok sokszor veszélyek között is hűséggel igyekeztek szolgálni, lelkipásztorukkal együtt.

Témaválasztásom a korszak egyházpolitikája iránti érdeklődés mellett személyes indíttatású. Dédapám³ ebben az időszakban volt lelkipásztor, így személyesen nem ismerhettem, de sok történetet hallottam életéről, tevékenységéről, arról, hogy milyen nagyra becsülte és milyen szeretettel emlékezik meg ma is róla a családja és gyülekezete. Életén, szolgálatán végigkövethető, hogy milyen nehézségeken kellett keresztülvezetnie gyülekezetét.

A Szönyben évről évre nagy számban konfirmáló fiatalok (az 1950-es évek közepén 30-40 fiatal konfirmált a gyülekezetben, lásd a IV.2. és IV.3. mellékletet), a hitoktatás folyamatos biztosítása, a vasárnapi két istentisztelet megtartása és a leányegyházközség fenntartása, a rendszeres evangelizációs- és teológusnapok szervezése mind arra utal, hogy a gyülekezet rendkívül élénk hitéleti tevékenységet folytatott az állam által megnehezített körülmények között is. A jelen dolgozat keretei csak az 1945 és 1959 közötti időszak áttekintését teszik

¹ *Ladányi Sándor*: A református egyház (1919-1944). In: Magyarország a XX. században I-V. Szerk. Kollega Tarsoly István. Szekszárd. 1997. II. 312.

² *Rigó Róbert*: Kettős szorításban. A Bács-Kiskunsági Református Egyházmegye szerepe a kollektivizálásban (1952–1960). In: Hagyomány, Identitás, Történelem 2018. (Reformáció Öröksége 1.) Szerk. Kiss Réka – Lányi Gábor. Bp. 2019. 295–297.

³ Nevét a beazonosíthatóság elkerülése érdekében nem említem.

lehetővé, ezért további kutatások szükségesek az egyházközség Kádár-korszakban betöltött szerepének vizsgálatára.

Az eddig felkutatott források közül a gyülekezet presbitériumának jegyzőkönyve szolgáltatta a legtöbb információt, hiszen a presbitérium minden fontos döntésben együtt döntött, például a földfelajánlásokról, az iskola államosításáról, az 1956-os eseményekre adott reakcióról. A gyülekezet további iratai a Dunántúli Református Egyházkerület Levéltárában találhatóak, ezek még feldolgozásra várnak. Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában Nagy Lajos lelkipásztorra és gyülekezetére vonatkozóan kevés információ található, ami egyrészt azt jelzi, hogy az állambiztonság nem tartotta szükségesnek szorosabb megfigyelésüket, másrészt viszont valószínű, hogy a Komárom-Esztergom Megyei Levéltár őrzi azokat az iratokat, amelyek a gyülekezet és a lelkész esetleges megfigyelésére vonatkozhatnak, így a kutatás következő szakaszában ezeket az iratokat tervezem vizsgálni.

II. A Magyarországi Református Egyház a Rákosi-korszakban

A második világháborút követő egyházpolitikát az állam és az egyház szétválasztására irányuló törekvések dominálták. A szovjet mintát követve a Magyar Kommunista Párt célja valójában az egyházak ellehetetlenítése, elsorvasztása volt. A marxista-leninista ideológia materialista világnézetébe nem fért bele a keresztény és izraelita egyházak tanításainak elfogadása, azokat idejétmúlt babonának bélyegezték és a terveik szerint kiépülő új társadalmi rendben többé nem kaphattak helyet. Az ideológiai okok mellett természetesen az egyházak vagyonának megszerzése is fontos helyet kapott a kommunisták programjában.

Az 1945-ös földosztás az egyházi birtokokat is érintette, legnagyobb mértékben a katolikus egyházat, de a református földingatlan-állomány is jelentős veszteségeket szenvedett: százkétezer kataszteri holdjából mindössze hatvanezer maradhatott az egyház tulajdonában. Ehhez járult még a kuláklisra került lelkipásztorok birtoka, majd 1951-ben az állam nyomására és az Egyetemes Konvent Elnökségének felszólítása után minden maradék földterületről le kellett mondaniuk az egyházközségeknek.⁴ A világháború előtt a különböző gyülekezetek lelkészi díjleveleinek és a kántori, tanítói javadalmazásnak az alapját általában a javadalmi föld, szőlő, erdő vagy egyéb természetbeni juttatás képezte, amelyet részben kiegészíthetett pénzbeli juttatás vagy a javadalmi földek bérleti díja. Az államosítással tehát éppen a javadalmazás alapját képező ingatlanokat veszítették el a gyülekezetek. Kártalanítás helyett az államsegély hivatott – sikertelenül kárpótolni az egyházközségek szolgálattevőit.

Az 1949-ben a népesség 21,9%-át kitevő reformátusság súlyos anyagi és lelki terheket hordozott a világháború végére: ezerkétszázhatvanöt templomukból négyszáztizenhét rongálódott meg súlyosan vagy semmisült meg a háború alatt.⁵ Ehhez járult még a háború alatti borzalmak átélése mellett a zsidóság ellen elkövetett rémtettekért érzett közös felelősség is. Az egyházban általános volt a bűnbánatra és megújulásra szólító hang, az újrakezdés vágya. 1945 augusztusában a négy egyházkerület püspöke közös pásztorlevélben fogalmazta meg, hogy az ország romba dőlésének oka az erkölcsi romlás. Az ezekben az években bekövetkező lelki ébredési hullám nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a református egyházi élet az állam minden törekvése ellenére sem halt el a szocializmus évei alatt.

⁴ Rigó Róbert: A reformátusok vagyonának államosítása Kecskeméten. In: Hagyomány, Identitás, Történelem 2021. (Reformáció Öröksége 8.) Szerk. Kiss Réka – Lányi Gábor. Bp. 2022. 261.

⁵ Ladányi Sándor: A református egyház (1945-1989). In: Magyarország a XX. században I-V. Szerk. Kollega Tarsoly István. Szekszárd. 1997. II. 417.

Kezdetben a megújulás útját a politikai vezetők segítségével is kivitelezhetőnek látták, hiszen a Független Kisgazdapárt és a Parasztszövetség jelentős református támogatói bázissal rendelkezett. Az 1946-ban létrejött Baloldali Blokk azonban már nyíltan egyházellenes politikát hirdetett, hiszen a materialista világnézettel nem volt összeegyeztethető az egyházak világképe. Különösen útban voltak számukra, a jellemzően nemzeti alapon szerveződő protestáns egyházak. 1946 nyarán először a katolikus felnőtt- és ifjúsági egyleteket oszlatták fel, a protestáns egyesületeket még csak felülvizsgálták. 1950-re ezek a szervezetek is felszámolásra kerültek.

A szintén 1946-ban beiktatott törvény *A demokratikus államrend és a köztársaság védelméről* szabad teret engedett az államhatalom útjában álló bármely személy eltávolításának, likvidálásának.⁶ A köznyelvben „hóhértörvényként” emlegetett rendelkezés nyomán számtalan egyházi vezető és szolgálattevő számára lehetetlenítették el hivatásuk folytatását, a rendőri felügyeletről a halálos ítéletekig terjedő koncepciós perekkel. Az 1947-es „köztársaság-ellenes összeesküvés” koncepciós per – sorozat (amelyben Donáth Györgyöt halálra, Kovács Bélát, a Független Kisgazdapárt főtitkárát és több kisgazdapárti politikust pedig kényszermunkára és fegyházra ítélték) pedig világossá tette, hogy a kiépülő államhatalom a keresztény elvektől hasonlóan távoli útra viszi az országot, mint a háború idején.

Az egyházak a földterületek elvétele után az oktatáson keresztül még jelentős befolyással bírtak. 1948. június 16-án viszont törvény született a nem állami iskolák állami tulajdonba vételéről, amelynek következtében 6505 iskolát államosítottak az országban, ami mintegy tizennyolcezer pedagógust érintett.⁷ A református egyház tulajdonában négy iskola maradt, de ezek közül hármat 1952-ben „önként” felajánlott az államnak. 1949-ben eltörölték a kötelező iskolai vallásoktatást is, a fakultatív hitoktatást pedig csak az általános iskolákban és az általános gimnáziumokban engedélyezték, jelentősen leszűkítve az egyházak oktatásban való megmaradásának lehetőségeit, különösen a többi iskolatípus, például a szakiskolák esetében.

Az egyházpolitika átalakulásával párhuzamosan megindult az egyházi vezető tisztségeket betöltő személyek leváltása is. Az 1949-re végbement „örségváltás” eszköze volt a lemondatás (Ravasz László, Révész Imre református püspökök), áthelyezés, internálás és börtönbüntetés (Ordass Lajos evangélikus püspök, Mindszenty József érsek). A hatalomhoz lojális egyházi vezetőkkel az állam sorra megegyezett: 1948. október 7-én a református és unitárius, december

⁶ Balogh Margit: A demokratizálódás kudarca(i) (1945-1956). In: Magyarország a XX. században I-V. Szerk. Kollega Tarsoly István. Szekszárd. 1997. II. 388.

⁷ Uo. 388.

7-én az izraelita, december 14-én pedig az evangélikus egyház kötött egyezményt a hatalommal. A katolikus egyház csak 1950-ben írta alá az államhoz fűződő viszonyát szabályozó szerződést.⁸

Az egyházakkal kötött egyezmények értelmében az állam húsz éven át „személyi és dologi államsegélyt” (kongruát) folyósított számukra, amelynek összege azonban ötévente 20–25%-kal csökkent, amit az állam a Vallásfelekezeti Alapból fedezett, melyet az egyházak mezőgazdasági ingatlanjainak ellenértéke alapján biztosított. Kongruában a működési engedéllyel rendelkező papság részesülhetett, ami azonban hozzájárult a függőségi viszony megerősödéséhez. A szerződés értelmében műemlék épületek állagmegőrzéséhez, felújításához az állam rendkívüli támogatást nyújthatott.⁹

Az állam számos esetben megszegte a Magyarországi Református Egyházzal kötött egyezményt. A szerződés harmadik pontja alapján „az egyházi élet szabad működése” érdekében az istentiszteletek és bibliaórák további megtartása mellett „biztosítják a szabad egyházi sajtómissziót, így a biblia- és iratterjesztést is. Engedélyezik a gyülekezeti és országos egyházi konferenciák, evangelizációk tartását, a kötelező iskolai vallásoktatást és a szeretetmunka végzését.”¹⁰ Ezen ígéretek ellenére az egyház működése közel sem volt szabadnak nevezhető. A kötelező vallásoktatás megtartására tett ígéretet is megszegték, 1949. szeptember 5-étől fakultatívvá vált, amelynek megvalósulását azonban már könnyedén akadályozhatták a helyi pártszervek és az iskolák vezetői.¹¹

Az állam és az egyházak között létrejött egyezmények ellenére tehát az egypárti diktatúra megszilárdulásával párhuzamosan egyre erősödtek az egyházellenes intézkedések. 1950 őszén felszámolták a szerzetesrendeket, és a téeszesítés erőltetésével, a földbirtoklás elleni harccal az egyház egzisztenciális érdeke ellen is támadást indítottak. 1951 júliusában az Egyetemes Konvent Elnöksége felszólította az egyházközségeket, hogy „saját érdekükben [...] az összes egyházi földingatlant haladéktalanul, de legkésőbb 1951. szeptember hó 1-ig ajánlják fel az államnak [...] A helyi tanácsnál kellett megtenni a földfelajánlást, a határozatról az esperesi hivatalhoz és a konvent elnökségéhez is jelentést kellett küldeni”.¹² Mindössze a háztelkeket és az azokhoz tartozó, legfeljebb 800 négyszögöl területű földet tarthatták meg a gyülekezetek.

⁸ Uo. 389.

⁹ Uo. 389.

¹⁰ *Erdős Kristóf*: A Magyar Köztársaság és a Magyarországi Református Egyház 1948-as egyezményének vizsgálata. In: *Összekötnek az évezredek*. Szerk. J. Újváry Zsuzsanna. Budapest – Piliscsaba. 2011. 319.

¹¹ Uo. 326-327.

¹² *Rigó R.*: A reformátusok i.m. 261.

A téészesítés szempontjából különösen fontos volt a lojális lelkészek „mintaprédikációinak” sora, amellyel buzdították a híveket, hogy csatlakozzanak a termelőségvetkezetekhez. Sokan azonban megtagadták a szószékről való politizálást, hiszen amellet, hogy nem Isten üzenetének részét képezte, az agitálás elidegenítette volna a híveket lelkészeiktől.¹³ Szabó Gábor lelkész megfogalmazásában „inkább viselték népükkel a közös nyomorgást, a teljes sorsközösséget”.¹⁴ Kovács Tibor, a Debreceni Nagytemplom segédlelkésze 1952 márciusában megtagadta a téészesítésről szóló zsinati körlevél felolvasását és prédikációjában sem tért ki a mezőgazdasági átszervezés fontosságára. Amikor kérdőre vonták, így érvelt: „Hálátlanok volnánk, ha nem örülnénk Istennek a mában nyújtott világi ajándékain, de ezeket nem állíthatjuk Isten páratlan üdvörténeti eseményeivel egy polcra.”¹⁵ Fekete Péter tégláskerti segédlelkésszel együtt, aki hasonlóan cselekedett és kiállt társa mellett, elbocsátották lelkészi állásából. Az ellenálló lelkészeknek tehát gyakran súlyos következményeket kellett elszenvedniük, ha nem feleltek meg a rájuk osztott agitátori szerepnek: egyházhatósági, állambiztonsági vagy rendőri eljárás indult ellenük.¹⁶

1951. május 4-én döntött a Magyar Dolgozók Pártja az Állami Egyházügyi Hivatal (ÁEH) felállításáról, Kossa István elnökletével. A szervezet feladata az állam egyházpolitikájának végrehajtása, az egyházak teljes adminisztratív ellenőrzése volt. A főkegyúri jogot az Elnöki Tanács gyakorolta, magasabb egyházi tisztségek betöltéséhez az ÁEH előzetes hozzájárulása kellett, tisztviselei közvetlenül ellenőrizték az egyházkerületi és egyházmegyei testületeket. A Hivatal döntött az egyház életének olyan kisebb kérdéseiről is, mint egyházi események engedélyeztetése vagy az államsegély kifizetése.¹⁷ Olyan nagy befolyással rendelkezett, hogy a politikai rendőrséget is felhasználta céljai eléréséhez (lásd Grösz József kalocsai érsek letartóztatásának és tizenöt évi börtönbüntetésének esetét).¹⁸

Az 1951-es Budapestről való kitelepítések is mélyen érintették a református egyház tagjait, hiszen lelkészeket, nem lelkészi vezetőköt, egyháztagokat is kitelepítettek, azok a lelkészek pedig, akik segíteni igyekeztek a kitelepítés megakadályozásában, egyházi és állami oldalról is

¹³ Rigó Róbert: Lelkészek a mezőgazdaság szocialista átszervezésének időszakában. Hagyomány, Identitás, Történelem 2019. (Reformáció Öröksége 2.) Szerk. Kiss Réka – Lányi Gábor. Budapest. 2020. 166.

¹⁴ Szabó Gábor: Emlékeim Alsósegedtől Kecskemétig. (Reformáció Öröksége 5.) Szerk. Rigó Róbert. Bp. 2021. 36.

¹⁵ Török István: Méltató megemlékezés. A könyv szerzője. In: Fekete Péter: Az egyház és a szekta. Bp. 1993. 8-9.

¹⁶ Ladányi S.: A református egyház (1945-1989) i.m. 425.

¹⁷ Szabó Bence: Az Állami Egyházügyi Hivatal működése Bács-Kiskun megye területén, az 1950-es évtized első felében. Hagyomány, Identitás, Történelem 2019. (Reformáció Öröksége 2.) Szerk. Kiss Réka – Lányi Gábor. Budapest. 2020. 260.

¹⁸ Balogh M.: A demokratizálódás i.m. 390.

megtorlásra számíthattak. A szőnyi gyülekezet példáján keresztül látni fogjuk, hogy a másik oldalról is érinthették a gyülekezeteket a kitelepítések: hozzájuk telepítettek be feltehetően budapesti lakosokat, ellátásuk terheit is rájuk róva.

III. A Szőnyi Református Egyházközség rövid története

A Tatai Református Egyházmegyében is lezajlott az iskolák államosítása és 1946-tól a tisztújítás is megtörtént egyházközségi szinten. A gyülekezetek az 1945-ös államosítást követően megmaradt földjeiket „önként” ajánlották fel az államnak.¹⁹ 1951 júliusában végül a vonakodóknak sem maradt más választásuk: konventi körlevél szólította fel a presbitériumokat, hogy azonnal, de legkésőbb szeptember elsejéig ajánlják fel az összes egyházi földingatlant. A következmény, csakúgy, mint sok más egyházmegyében, rettenetes volt: nyomorba süllyedő lelkészcsaládok, anyagilag ellehetetlenülő gyülekezetek.

A kezdetben szelektíven, majd mindenkinek kiutalt kongrua közel sem fedezte a lelkészcsaládok megélhetését, függőségüket és a hatalomnak való kiszolgáltatottságukat viszont megnövelte, arról nem beszélve, hogy a politikai vezetés arra bízta az egyházközségeket, hogy a kongrua mellett már ne fizessék lelkészeik járandóságát.²⁰ Ráadásul helyzetüket nehezítette, hogy a békekölcsön fizetésében példamutató elöljárást vártak el tőlük. A kötelezően önkéntes felajánlást pedig nem volt tanácsos megtagadni, hiszen lelkészeket, gondnokokat is letartóztattak, ha vonakodtak.

Győry Elemér 1943-tól 1961-ig volt dunántúli püspök, tehát azon kivételes egyházi vezetők közé tartozott, akik a Rákosi-korszakban is folytathatták a Horthy-korszakban megkezdett munkájukat.²¹ Nem így járt Leőke Károly, aki szomódi lelkészként lett esperes, és 1951-ben nemcsak lemondatták főgondnokával együtt, hanem még a templomba járást is megtiltották számára, nyugdíjat sem kapott.²²

Az új esperes Trombitás Dezső lett, aki 1950-től Sárospatakon volt teológiai magántanár, majd komáromi lelkész lett.²³ 1952-től négy lelkészi kiskörre osztotta az egyházmegyét, a

¹⁹ *Jakab Bálint*: Változó idők, változó emberek. A Tatai/Komáromi Református Egyházmegye 1949-58 között. In: Örömben és bánatban csendesen. Tanulmányok a 350 éves Tatai Egyházmegyéről. (Pápai eperfa könyvek 11.) Összeáll. Szabó Előd. Szerk. Zsengellér József. Pápa, 2004. 7.

²⁰ *Erdős K.*: A Magyar Köztársaság i.m. 322.

²¹ Pap László megjegyzi, hogy Győry püspök az ötvenes években egyre inkább kiszorult az egyházi vezetésből, és csak 1956-1957 telén lett újra jelentős a személye, amikor a két másik püspök közül Péter János lemondott, Bereczky Albert pedig beteg lett. *Pap László*: Tíz év és ami utána következett. 1945-1963. Adalékok a Magyarországi Református Egyház XX. századi történetéhez. Szerk. Bárczay Gyula. Bern-Budapest. 1992. 151.

²² *Jakab B.*: Változó idők i.m. 11.

²³ Magyar Életrajzi Lexikon. (<http://bitly.ws/xdPw>, letöltés 2022. 11. 28.)

komáromi kiskörbe tartozott Szőny. A lelkeszi kiskörök az egymáshoz közel eső egyházközségek lelkeszei számára havonta szervezett gyűléseket jelentettek, amelyek Pap Géza Bács-kiskunsági esperes megfogalmazásában „előre elkészített és az egyházkerület által jóváhagyott munkaterv alapján iparkodnak mélyre evezni.”²⁴ Trombitás Dezső esperest 1954-ben lemondatták, 1956-ban elhagyta Magyarországot és 1959-től a hollywoodi magyar református gyülekezet lelkesze lett haláláig, 1990-ig.²⁵ Utódja Mezey Gy. Lóránd tatabányai lelkesz lett.

Az egyházkerületet súlyosan érintette a nagymúltú – a Dunántúl református szellemi életének központját képező – pápai teológiai akadémia bezárása 1951 nyarán, hiszen nem maradt területén lelkeszképző intézmény. 1952-ben az egyházmegye létrejöttének háromszáz éves évfordulóját sem ünnepelték meg, egyes lelkeszek rendszerezték gyülekezeteik történetét, de végül nem adtak ki összefoglaló munkát. Ugyanebben az évben az egyházmegyei határok politikai megyékhez való igazításával több egyházmegye megszűnt, ami megkönnyítette a hatalomhoz kevésbé lojális vezetők leváltását is.²⁶ A Tatai Egyházmegyét ekkor alakították át Komáromi Református Egyházmegyének, amely nevet csak 1990-ben cseréltek le, a történelmi elnevezéshez visszatérve.²⁷

Ehhez az egyházmegyéhez tartozott a Szőnyi Református Egyházközség. Szőny 1977 óta Komárom város részét képezi. A tizennyolcadik század óta dinamikusan fejlődő, a dualizmus idején nagyközség státuszba emelt, vasúti megállóhellyel is rendelkező település jelentős gazdasági és társadalmi szereppel bírt a térségben. Többek között gazda- és iparoskör, futballklub, kultúrház és Levente Egyesület is működött a településen, 1926-ban pedig a villanyt is bevezették.²⁸ Lakossága 1941-ben 4066 fő volt, ebből 1525-en voltak reformátusok, tehát a lakosság több, mint harmada, 37%-a. Szőny lakosságának nagy része mezőgazdasággal foglalkozott, illetve az 1942-ben alapított MOLAJ gyártelepen (Magyar Olajművek Rt.) dolgozott. 1950-ben alakították meg a Szabadság Termelőszövetkezetet Szőnyben, területe

²⁴ Pap Géza esperes jelentése. *Bíró Éva*: Lelkeszi kiskörök a Bács-Kiskunsági Egyházmegyében az ötvenes évek elején. In: Hagyomány, Identitás, Történelem 2020. (Reformáció Öröksége 6.) Szerk. Kiss Réka – Lányi Gábor. Bp. 2021. 200.

²⁵ Nevéhez fűződik számos hitéleti, irodalmi mű megírása, például a Magyar egyház az emigrációban című könyv. Magyar Életrajzi Lexikon i.m.

²⁶ *Ladányi S.*: A református egyház (1945-1989) i.m. 425.

²⁷ *Jakab B.*: Változó idők i.m. 12.

²⁸ *Herczeg Renáta – Számadó Emese – Turi Zsolt*: Komárom és településrészeinek egyesülése. Szőny és Koppánymonostor története (kezdetektől 1977-ig). Komárom. 2007. 31.

1981-ben 1571 hektár volt, melyen kukoricát, őszi búzát, cukorrépát, lucernát és dohányt termesztettek, nagy kiterjedésű legelője is volt.²⁹

A település szülötte volt Dobi István, 1952 és 1967 között a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának elnöke, aki a helyi református gyülekezetet is több ízben támogatta, ahogy az később részletesebb kifejtésre kerül. Dobi István 1898-ban szegényparaszti családba született Ószőnyben, a szőnyi református elemi iskolába járt, amelyről visszaemlékezéseiben is ír.³⁰ Dobi 1930-ban alapította meg a Magyarországi Szociáldemokrata Párt szőnyi szervezetét, amelynek elnöke lett. 1939-ben már a Független Kisgazdapárt megyei listáján szerepelt. A Parasztszövetségben betöltött osztályelnöki tisztét követően 1942-től az illegális kommunista párttal vette fel a kapcsolatot, de a Független Kisgazdapárt elnöki tisztét viselve jelentősen hozzájárult a párt felszámolásához. A Magyar Függetlenségi Népfrent, majd a Hazafias Népfrent alelnöke lett 1949 és 1960 között. 1948 decembere és 1952 augusztusa között miniszterelnökként részese volt a Rákosi-korszakban végbement jogsértéseknek. 1952-től töltötte be az Elnöki Tanács elnöki tisztét, amely bár súlytalan pozíció volt, mégis ő legalizálta 1956-ban a Nagy Imre-kormány felmentését és Kádár János miniszterelnöki kinevezését.³¹

A település nagy múltú református gyülekezettel rendelkezett, hiszen a szőnyi anyaegyházközség 1624-ben jött létre, lekipásztorát, Alistáli Györgyöt gályarabként hurcolták el 1674-ben. Az ellenreformáció idején a komáromi hívek is Szőnybe jártak templomba, mert a község a szabad vallásgyakorlat jogát élvezhette.³² A szőnyi reformátusok már a török hódoltság idején is összegyűltek istentiszteletre, de kőtemplomot csak 1787-ben építhettek, Zichy Miklósné Berényi Erzsébet grófnő támogatásával.³³ A templom érdekessége, hogy a felépülését és a grófnő támogatását megörökítő feliratot 1863-ban lemeszelték, és csak 1995-

²⁹ Herczeg R. – Számadó E. – Turi Zs.: Komárom i.m. 52. Szőny község öntudatát jól illusztrálja a Magyar Kommunista Párt szőnyi szervezete nevében tiltakozó párttitkár Dobi Istvánhoz írt levelének részlete, amelyben a már 1946-ban tervezett Komáromhoz való csatolás ellen emeli fel hangját: „Szőny község egy fejlődésnek indult község...Komárom megyei város sem tehet gazdasági erején felül.” Herczeg R. – Számadó E. – Turi Zs.: Komárom i.m. 76.

³⁰ „Évtizedek múltak el azután, és különböző helyzetekben, az élet gondjai és nehézségei között, amikor néha úgy éreztem, hogy össze kell roppannom a megpróbáltatások terhe alatt, érdekes módon újra meg újra felbukkantak az emlékezetemben a kedves öreg rektor példái, és számtalanszor kisegítettek a gondban. [...] Mohácsi rektor úrtól sajnálkozva vettem búcsút, a hatodik osztályból az év végén kimaradva. Ő azután többször figyelmeztetett, hogy menjek ismétlőiskolába [...] Csak a módosabbak látogatták az ismétlőiskolát, amit szerda délután és vasárnaponként tartottak.” Számadó Emese – Turi Zsolt: A Szőnyi Református Egyház. In: „Soli Deo gloria”. A protestáns egyházak története Komáromban, a Duna két partján. Szerk. Számadó Emese. Komárom. 2017. 212.

³¹ 1959-ben lett a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának tagja. 1967-ben felmentették államfői tisztéből, de haláláig az Elnöki Tanács tagja maradt. Nemzeti Emlékezet Bizottsága, Tudástár, MSZMP KB 1956-1962. Dobi István. (<https://neb.hu/asset/phpnFm602.pdf>, letöltés 2022.11.29.)

³² Számadó E. – Turi Zs.: A Szőnyi Református i.m. 195.

³³ Uo. 202.

ben került ismét elő. A gyülekezet huszadik században betöltött, még mindig jelentős szerepére utal, hogy 1938-ban Szőnyben tartottak országos református presbiteri konferenciát.

Szőnyben először a református egyház alapított iskolát a tizennyolcadik század közepén, 1773-ban már kőépületet is emeltek³⁴, amelyhez 1911-ben kapott még egy iskolaépületet és egy tanítói lakást a gyülekezet. Az egyházközség 1805-ben épült földszintes, L-alaprajzú parókiaépülete pedig különleges, déli tájolású tornáccal rendelkezett.³⁵ Az egyházközségnek a fent említett ingatlanokon túl 201 kataszteri hold földje is volt.³⁶

Szőnyben is megalakították a Keresztyén Ifjúsági Egyesületet (KIE),³⁷ illetve külön Református Ifjúsági Egyesület is működött³⁸, a két helyi szervezetről azonban sajnos nem áll elegendő forrás a helytörténészek rendelkezésére. Jelentős ifjúsági tevékenységre enged viszont következtetni, hogy az egykor a parókia mellett álló káplánházzal készült fényképen még látható a KIE logója (lásd a III.3. mellékletet), illetve több fénykép is fennmaradt a KIE és a Református Ifjúsági Egyesület színjátszó csoportjának 1942–1944 közötti előadásairól (lásd a III.1. mellékletet) és egy leánytalálkozóról is, amelyen részt vettek a szőnyi KIE tagjai 1947-ben (lásd a III.2. mellékletet). Ezek a képi források élénk ifjúsági munkára engednek következtetni a Szőnyi Református Egyházközségben, és fontos kiindulópontot jelenthetnek a későbbiekben tárgyalt adatokhoz, amelyek alapján az ifjúsági munka ellehetetlenítésére törekvő államhatalom kontrollja idején is jelentős számú fiatal konfirmált Szőnyben évről évre (lásd a IV.2., IV.3. mellékleteket). 1955-ben például 34, 1956-ban 44 fiatal konfirmált a gyülekezetben, ami ebben az időszakban egy község gyülekezetének esetében kiemelkedőnek számít. A Komárom-megyei Rendőrfőkapitányság III/III-1. alosztályának ügynöke 1967-ben „a megye legjobb állásának” nevezte a szőnyi lelkészi tisztséget.³⁹

³⁴ Uo. 211.

³⁵ Uo. 209.

³⁶ A Szőnyi Református Egyházközség Presbitériumának Jegyzőkönyve (a továbbiakban: SzREPJ), 1946. február 7.

³⁷ *Számadó E.* – *Turi Zs.*: A Szőnyi Református i.m. 235.

³⁸ Uo. 225.

³⁹ Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára 3. szekció: Hálózati, operatív és vizsgálati iratok (1851) 1945-1990 (2006), 3.1. A központi operatív nyilvántartást végző szervezeti egységek által kezelt dossziék, 3.1.2. Munka dossziék (M-dossziék) 1949-1989 (a továbbiakban: ÁBTL 3.1.2.), M-30624

IV. Gyülekezet az államhatalom árnyékában

A második világháború az országos viszonyokhoz hasonlóan a szőnyi gyülekezetet is jelentősen megviselte mind anyagi, mind lelki értelemben. 1944. március 29-én megindító hangvételi jegyzőkönyvben rögzítették, ahogyan a presbitérium eldöntötte, melyik, a század eleje óta meglévő harangot adják oda beolvasztásra. A három harang kongásának egyenkénti meghallgatása után könnyek között szánták oda az egyiket, de mivel összetörni nem akarták, az egyházközség költségén kibontatták a templomtorony ablakát, és ledobták a harangot, amely így a földbe fűrődött.⁴⁰

Dobi István államminiszter 1946 februárjában hajlandó lett volna közbenjárni a gyülekezet számára nyersanyag ellenében egy idegen harang juttatása ügyében, a presbitérium azonban nem kért a segítségből.⁴¹ A templomépület is megrongálódott a frontátvonulás idején egy, a közelben leesett akna miatt. A gyülekezet anyagi lehetőségeit mutatja, hogy a megsérült tornyot 1952-ben, a templomépület megrongálódott részeit pedig csak 1954-ben tudták helyrehozni.⁴²

A világháború utáni időszak társadalmi viszonyainak illusztrálására is több példa adódik a gyülekezet presbitériumi jegyzőkönyveiben. 1946 februárjában a szőnyi református iskola igazgató-tanítója még mindig nem tért haza nyugatról, 1947 márciusában pedig egy másik tanító hadifogságból való hazatérését rögzítették. A tavasz folyamán a másodtanítói lakás felújításához a község a költségek egyharmadával járult hozzá és nyáron új tanítónő is érkezett, de októberre már B-listára került a kántortanító, aki időközben nyugatra menekült.⁴³

1945. május 29-én rendelkezett Szőny község földigénylő bizottsága az Ideiglenes Nemzeti Kormány rendelete értelmében az egyházak tulajdonában lévő, 100 kataszteri hold területet meghaladó földek államnak való átadásáról. Azonban a szőnyi katolikus és református egyházközségek számára a bizottság a katolikus egyház tulajdonában lévő 223 kataszteri hold földterületet hagyta meg⁴⁴, amely a presbitérium véleménye szerint rosszabb minőségű

⁴⁰ SzREPJ, 1944. március 29.

⁴¹ 1959-ben viszont már elfogadják a segítségét, a presbitériumi jegyzőkönyv szerint „a temető bekerítéséhez szükséges drótfonat utolsó tételét is megkapta az egyházközség, melynek kiutalásánál Dobi István népköztársaságunk elnöki tanácsának elnöke segítségünkre volt.” SzREPJ, 1959. január 16.

⁴² Számadó E. – Turi Zs.: A Szőnyi Református i.m. 205.

⁴³ SzREPJ, 1947. október 12.

⁴⁴ A rendelet 12. §-a alapján, amely Rigó Róbert szerint „számos visszaélésre adott lehetőséget [...] ha helyben nem állt rendelkezésre elegendő kiosztható földterület, akkor az Országos Földrendező Tanács döntése értelmében a teljes földbirtok kioszthatóvá vált, ez esetben máshol kellett a maximum 100 kat. holdas területet kiadni.” Rigó R.: A reformátusok i.m. 258.

termőterület volt, a református egyház tulajdonában lévő földet pedig teljes egészében államosította, hogy a levél szavaival élve „a község későbbi földigénylőinek tartalékolja”.⁴⁵

A szőnyi presbitérium az „egész egyházközség jövőjét súlyosan érintő kérdésben” fellebbezést javasolt, hiszen földjei javadalmi földek voltak⁴⁶, és különálló birtoktestek, így egybevonni egyébként sem lehetett őket. A presbitériumi jegyzőkönyv végén szereplő megjegyzés szerint 1946. február 6-ig nem érkezett válasz a fellebbezésre, és a betoldás írója, valószínűleg Györffy Lajos lelkész, még éles megjegyzésként hozzátette: „a túlzott állaspont a kommunisták műve.” Február 7-én viszont már jegyzőkönyvben rögzítették a végleges állapotot: az egyházközség 201 kataszteri holdjából 101-et sajátított ki az állam,⁴⁷ tehát száz holdat megtarthattak saját földterületükből.

A gyülekezet számára nemcsak földjeinek elvétele okozott létbizonytalanságot, hanem az elszabadult infláció is. 1945 augusztusában az egyházi adó kérdésével kapcsolatban a jegyzőkönyvben említésre került a gabonahiány, a pénz elértéktelenedése miatt a kántor fizetését búzával egészítették ki, a belső meszelés árát és 1946 februárjában már a gondnokok tiszteletdíját is búzában fizették. 1950 novemberében a helyettes lelkész járandóságát sem tudták kifizetni, mert nem volt rá fedezet, az egyházadó 50%-át nem sikerült beszedni ebben az évben. A tüzelőanyag-hiányból eredően a lelkésznek csupán használatlan gerendákat tudtak rendelkezésére bocsátani.

Az újonnan megválasztott lelkész díjlevele 1951 őszén 120 mázsa búzát, nyolcszáz négyszögöl kerttel rendelkező lakást, stólapénzt és államsegélyt tartalmazott. A lelkészlakást a lelkésznek kellett kimeszeltetnie saját költségén. Az épület rendkívül rossz állapotban lehetett, erre utalnak a sorozatos presbitériumi jegyzőkönyvi megjegyzések, például 1953. október 11-én, amikor a szigetelés hiánya miatt beszivárgott a lelkészlakásba a talajvíz, és a lelkész engedélyt kért egy szoba víztelenítéséhez a presbitériumtól. 1956-ban az egyházközség anyagilag olyan nehéz helyzetbe került, hogy kérte: „az egyházközség közalapi terheit a felsőbb hatóság csökkentse, mivel ez egyházközségünkre súlyos megterhelést jelent”.⁴⁸ Ugyanennek az évnek a nyarán pedig sajnálattal állapította meg a presbitérium, hogy a gyülekezet nem engedheti meg magának, hogy minden házasulandó pár „egy teljes Bibliát” kapjon ajándékba.⁴⁹

⁴⁵ SzREPJ, 1945. június 14.

⁴⁶ „A földreformrendelet (600/1945. M. E. r.) 50. paragrafusa lehetővé tette, hogy az egyházak a javadalmi célokat szolgáló földingatlanokat megtarthassák.” *Rigó R.: A reformátusok i.m.* 258.

⁴⁷ SzREPJ, 1946. február 7.

⁴⁸ Uo. 1956. január 29.

⁴⁹ Uo. 1956. június 24.

1948 augusztusában a presbitérium azzal a reménységgel, hogy idővel visszakapja, tudomásul vette a gyülekezet tulajdonában lévő iskolaépületek, tanítói lakások teljes berendezéssel együtt való államosítását.⁵⁰ 1950 novemberében a lelkészlakás melletti káplánszobát a községi tanács lakásul kiutalta egy Mészáros Lajos nevű férfinak. A gyülekezet földjei után épületeinek elvesztése következtében ebben a szobában tartotta addig a bibliaköröket, presbiteri gyűléseket és énekkari próbákat. A tanács lakásínségre hivatkozva néhány hónap eltelte utánra helyezte kilátásba a helyiség visszaadását.

Ezzel ellentétben 1952. november 30-án a jegyzőkönyv már három családot említett, akik az épületben éltek – a lelkészen és feleségén kívül(!), így külön illemhely építése vált szükségessé.⁵¹ 1958 augusztusában pedig ismét felszólította a presbitérium „a volt lelkészi irodában lakó Vajda Józsefet és a volt káplánlakáson lakó Mészáros Lajost, hogy mielőbb költözzenek el a lelkészlakásról. Addig is, míg ez nem történik meg, felszólítja őket, hogy a lelkészlakás területén a jövőben semmiféle állatot nem tarthatnak, s meglévő állataikat a törvényes következmények terhe mellett 1959. február 1-ig pusztítsák ki.”⁵² Végül csak 1964-ben lett újra üres a káplánszoba, amit olyan rossz állapotban hagytak hátra, hogy le kellett bontani.⁵³

1951 júliusában az Egyetemes Konvent Elnökségének felszólítása nyomán a presbitérium név szerinti szavazással döntött maradék földjei felajánlásáról,⁵⁴ mert az „e tényből eredő minden jogkövetkezmény anyagilag is egyetemlegesen a presbitereket terheli.”⁵⁵ A szőnyi presbitérium „egyhangúlag név szerinti szavazással” kinyilvánította a kert és a templomtelek kivételével összesen kilencvenegy hold földterület felajánlását az állam részére.⁵⁶

A világháború idején megrongálódott templom elhúzódó rendbehozása is jól mutatja a gyülekezet nyomorúságos anyagi helyzetét és a politikai, gazdasági környezet hatásait. 1951 márciusában a gyülekezet gyűjtésbe akart kezdeni, hogy a háború alatt megrongálódott templomot felújíthassák, de a megyei tanács megtiltotta, hogy saját híveik között adományokat gyűjtsenek.⁵⁷ A toronyablakot így az egyháztagok ingyen javították ki, ingyen fuvarral. A templom javítására az újonnan megválasztott lelkész bizottságot hozott létre 1951

⁵⁰ Uo. 1948. augusztus 10.

⁵¹ Uo. 1952. november 30.

⁵² Uo. 1958. augusztus 31.

⁵³ Uo. 1964. július 18.

⁵⁴ Uo. 1951. augusztus 12.

⁵⁵ Rigó R.: A reformátusok i.m. 261.

⁵⁶ SzREPJ, 1951. augusztus 12.

⁵⁷ Uo. 1951. március 4.

decemberében, de sem magánvállalkozó, sem karbantartási szövetkezet nem vállalta a templomfelújítást.

1952 júliusában helybeli iparosokat kértek fel a templom oldalának megjavítására, de ők sem vállalták a munkát az állványozáshoz szükséges anyag hiányára hivatkozva, így a presbitérium elhatározta, hogy a gyülekezet tagjaitól gyűjt állványanyagot.⁵⁸ A karzatot és az orgonát a lelkész és a gondnokok saját kezűleg hozták rendbe. A legszükségesebb javításokat így 1952 szeptemberére el tudták végezni. 1954. november 7-én adtak hálát a felújítás teljes befejezéséért, amely alkalmon Győry Elemér püspök és Mezey Gy. Lóránd esperes is szolgált. Az eseményről *Az Út* című református hetilap is beszámolt: „a nagy templomot a gyülekezet egészen megtöltötte.”⁵⁹

Mindezen nehézségek ellenére a hitoktatás zavartalanul folyt tovább, 1949 márciusában egész hetes evangelizációs sorozatot tartottak a gyülekezetben vendég lelkipásztor meghívásával. 1951 decemberében, a lelkészbeiktató ünnepségen leánykar szolgált a meghívott lelkészek és papok mellett. Az 1955-ben megjelent új énekeskönyvből az egyházmegyére jutó 265 példányból harminc került Szönybe. Ugyanebben az évben az énekes- és hittankönyvek hiánya miatt írógépet vásárolt a gyülekezet.⁶⁰

Az ifjúsági- és gyermekmunka az ötvenes években megmutatkozó elnyomás ellenére a szőnyi gyülekezetben élénken folyt tovább, amelyre számos fénykép és beszámoló emlékeztet. A IV.1. melléklet, egy 1958-as vasárnapi iskolásokról készült fénykép jól szemlélteti, mennyi gyereket tudtak foglalkoztatni a szolgálattevők hétről hétre. Márki Györgyné Tárnok Eszter, 1953-ban konfirmált gyülekezeti tag így emlékszik vissza a hitoktatásra: „A vasárnapi iskolába minden vasárnap elmentünk. Szeretettel gondolok Suhai Lidike néniére, Villám Mariska néniére, mindkettőjüket nagyon szerettem, megmaradt velük a kapcsolatom egészen életük végéig. Felnőtt koromban is eljártam Villám Mariska nénihez, ha úgy éreztem, az életem nehéz, és hiányzik a lelki vigasztalás, amit a közös imádságban megkaptam tőle.”⁶¹ A gyermekfoglalkozások mellett házi bibliaórák is működtek a gyülekezetben. Nagy Károlyné Suhai Lídia gyülekezeti tag már a szőnyi KIE-ben is aktív szerepet töltött be, az ötvenes évektől kezdve pedig saját házában tartott bibliaórákat.⁶²

⁵⁸ Uo. 1952. július 22.

⁵⁹ Templomszentelés a szőnyi gyülekezetben. Győry Elemér püspök szolgálata a gyülekezet ünnepén. *Az Út*, 1954. november 14-20.

⁶⁰ SzREPJ, 1955. augusztus 28.

⁶¹ Számadó E. – Turi Zs.: A Szőnyi Református i.m. 215.

⁶² Uo. 279.

A gyülekezeti tagok áldozatos munkája mellett a lelkész személye is meghatározó volt a diktatúra árnyékában is fennmaradó gyülekezet összetartásában. 1950-ig Györffy Lajos volt a gyülekezet lelkésze, aki 1939-ben került Szőnybe, a második világháború alatt tábori lelkészi szolgálatot végzett, 1943-ban pedig visszatért. Őt követte Nagy Lajos egy évig segédlelkészként, majd 1951 és 1990 között, haláláig a gyülekezet lelkipásztoraként. Nagy Lajos Szőnyben született és itt végezte az elemi iskolát is, tehát amikor a gyülekezet lelkészének választotta, a község szülöttjeként várta vissza. Egy visszaemlékezés szerint „Minden nap reggeltől estig nyitva volt a parókia, minden érkező előtt. Minden hozzá fordulót szívesen, türelmesen, meghallgatott, gondozott. Mindenki ismerte és – helyi születésű lévén – mindenkit ismert. A gyülekezetben elkötelezetten végezték a gyermekek közötti evangelizációs munkát.”⁶³

A Rákosi-korszak egyházüldözésének ellenére Szőnyben olyan élénk gyülekezeti élet folyt, amelyre kevés példát találhatunk ebben az időszakban. A fennmaradt fényképek tanúsága szerint a konfirmáló fiatalok száma nem csökkent az ötvenes években, sőt, volt olyan év, amikor növekedett (lásd a IV.2 és IV.3. mellékleteket). Folyamatos volt az iskolai hitoktatás. A gyülekezet vegyeskara, amelyet Nagy Lajos lelkipásztor vezetett, egyházmegyei kórustalálkozókra járt (lásd a IV.5. mellékletet). Gyülekezeti kirándulásokat is gyakran szerveztek (lásd a IV.4. mellékletet az 1956-ban szervezett kirándulásról). Az almásfüzitői leányegyházban is rendszeresek voltak a vasárnapi istentiszteletek, a szőnyi templomban pedig minden héten tartottak délutáni istentiszteletet is. A gyülekezet nehéz anyagi helyzetének és az állam folyamatos elnyomásának ellenére a gyülekezet minden korosztálynak mozgalmas, változatos lehetőségeket kínált a kapcsolódásra, az együttlétre és hitük megélésére.

⁶³ Uo. 242-243.

V. A Magyarországi Református Egyház és a Szőnyi Református Gyülekezet 1956-ban

A református egyház lelkészeinek nagy része hűséggel szolgált a Rákosi-korszak megpróbáltatásai közepette is, ami nagyban hozzájárult gyülekezeteik fennmaradásához. 1954 nyarától egyre gyakoribbak voltak az egyház helyzetére vonatkozó heves viták a különböző egyházkerületi, egyházmegyei lelkészkonferenciákon, lelkésztovábbképző tanfolyamokon. Egyre többször kerültek elő a gyülekezeti élet különféle kérdései, például a bibliaórák, az ifjúsági és gyermekmunka kérdése, az igehirdetések irányítottsága.⁶⁴ 1955 tavaszán több teológus német mintára megfogalmazta a Hitvalló Nyilatkozatot, amely megújulásra szólította az egyházi vezetést. 1956 nyarán Galyatetőn tartotta évi ülését az Egyházak Világtanácsának Központi Bizottsága, és ebből az alkalomból Ravasz László Memorandumban foglalta össze az egyházi vezetésnek az államot kiszolgáló káros tevékenységét.⁶⁵

1956. október 31-én létrejött a Református Megújulási Mozgalom Ravasz László vezetésével. Másnap Országos Intéző Bizottság is alakult, amely az egyházi vezetők leváltását sürgette.⁶⁶ A Református Egyház vezetését Pap László, a budapesti teológia dékánja, Ravasz László püspök és Kardos János főgondnok vette át.⁶⁷ November 14-én Ravasz László körlevélben kérte a presbitériumok állásfoglalását a Megújulási Mozgalommal kapcsolatban, amelyre azért volt szükség, mert „Krisztus magyar egyházát nem egyházi szempontból és érdekből kormányozták, hanem külső világi érdekek szerint.”⁶⁸ Az 1948-as állammal kötött egyezményt nem kérdőjelezte meg, csupán annak betartását kérte az iskolákkal és a missziós tevékenységgel kapcsolatban. Az elmúlt tíz évhez is az volt a hozzáállása, hogy „eredményeit megbecsülni, hibáit kiigazítani, igazságtalanságait jóvátenni igyekszünk.”⁶⁹ Az előző rendszer vezetőit önkéntes félreállásra szólította fel, az egyházi testületeket pedig bizalmi eljárás megindítására, amennyiben ez nem történne meg. Végezetül pedig higgadtságra intette az egyháztagokat. A presbitériumoktól még 1957 elején is érkeztek válaszok a körlevélre.

A forradalom leverését követően az 1956-ban lemondott egyházi vezetők szinte kivétel nélkül visszakerültek pozícióikba, az állami vezetés ellehetetlenítette a Megújulási Mozgalmat, közreműködőit bebörtönözték vagy rendőri felügyelet alá helyezték. Az Egyetemes Konvent nyilatkozatban határolódott el az ellenforradalomtól. 1958-ban a Magyarországi Református

⁶⁴ Ladányi S.: A református egyház (1945-1989) i.m. 428.

⁶⁵ Uo. 429.

⁶⁶ Különösen Péter János tiszavidéki és Bereczky Albert dunamelléki püspök lemondását. Pap L.: Tíz év i.m. 182.

⁶⁷ Uo. 182.

⁶⁸ A Megújulási Mozgalom körlevele, 1956. november 14. In: Uo. 343.

⁶⁹ Uo. 344.

Egyház alapító tagja volt a Prágában létrejött Keresztyén Békekonferenciának. A kiépülő Kádár-rendszer sikeresen megakadályozta a meginduló reformok véghezvitelét az egyházban. A református egyháztagok újra megfélemlítés és teljes kontroll alatt éltek.

A szőnyi református gyülekezetnek a Megújulási Mozgalomban betöltött szerepéről – az eddigi kutatások alapján – egyetlen presbitériumi jegyzőkönyvi bejegyzés tanúskodik. 1956. december 16-án „Elnök⁷⁰ ismerteti presbitériummal a Magyar Ref. Egyház Intézőbizottságának körlevelét és felkéri presbitériumot, határozzon, hogy csatlakozik-e a körlevél által meghirdetett mozgalomhoz. Presbitérium a körlevélben foglaltakat teljes egészében magáévá teszi és a mozgalomhoz való csatlakozását bejelenti.”⁷¹ A mozgalomról vagy a csatlakozás esetleges következményeiről több szó nem esik a jegyzőkönyvekben, 1957 áprilisától folyt tovább a megszokott munka a presbitériumban.⁷² A gyülekezet szerepének felmérésére és az esetleges következményekkel kapcsolatban további kutatások szükségesek, elsősorban a Komárom Megyei Tanács VB. Egyházügyi Titkárának iratai között, illetve Szőny Nagyközségi Tanács irataiban.

A Komáromi Református Egyházmegyében először Körmendi Lajos ácsi lelkész szólalt fel a lelkészek kiszolgáltatott helyzete és a bizalmatlan légkör miatt az espereshez intézett levelében, 1956 kora őszen.⁷³ Ravasz László november 14-i levelére az egyházmegyéből is számos gyülekezet válaszolt, de a Megújulási Mozgalom itt sem maradhatott életben sokáig. 1957. január 7-én Balya László kiséri lelkész a szükséges megújulás elmaradását fogalmazta meg az egyházmegye több lelkészehez címzett levelében, amelyben úgy fogalmazott, hogy „az esperes kibeszélte magát”, a lelkészeket megfélemlítették és senki nem mer felszólalni. Kijelentette, hogy „az őrsgváltásnak meg kell történnie az egyházmegyében is”, amelyre az esperesi válasz a következő volt: „betyárnótával nem lehet megújulást csinálni”. A kiséri lelkészt elbocsátották állásából, az egyházmegye vezetése pedig maradt a régi.⁷⁴

Született azonban még egy felhívás az egyházmegye gyülekezetei számára, amelynek tizenegy lelkész aláírója között szerepelt Nagy Lajos szőnyi lelképásztor is. 1957. január 11-én Tatán fogalmazták meg azt a levelet, amelyben a megújulási mozgalomhoz való csatlakozást sürgették. Jakab Bálint szerint „a »tizenegyek« által aláírt levél sem maradt visszhangtalan a

⁷⁰ Nagy Lajos lelképásztor

⁷¹ SzREPJ, 1956. december 16.

⁷² 1957 áprilisáig tilos volt presbitériumi gyűléseket tartani, de tavasztól rendőrségi engedéllyel újra összegyűlhetnek a gyülekezetvezetők. *Jakab B.: Változó idők i.m. 33.*

⁷³ Uo. 32-33.

⁷⁴ Uo. 32-33.

hivatalos közegek részéről, amikor bekérették a csatlakozó egyházközségek presbiteri határozatait. Nem tudni arról, hogy ennek következménye lett volna. Feltehetően az újbóli konszolidáció jegyében a régi félelmek felélesztése volt a cél: tudjuk, hogy mit csináltak”.⁷⁵

A Komáromi Református Egyházmegyében ezek után újra szerveztek lelkészértekezleteket, az 1957. október 16-án Ászáron tartott értekezleten a Komárom-megyei Rendőrfőkapitányság Politikai Nyomozócsoportjának ügynöki jelentése szerint az esperes „az októberi eseményekre vonatkozó részben megállapította, hogy az időben a lelkészi kar nagy többsége általában higgadtan és józanul viselkedett. [...] Győry Elemér püspök úr [...] a megújulási mozgalommal foglalkozott [...] sokszor inkább úgy hatott beszéde, mintha tisztázni akarná akkori vonalvezetését, a nagy huza-vonát, mely jellemezte egyházunkat.”⁷⁶ 1958-ban a balatonfüredi lelkésztovábbképző konferencián újra megfogalmazták az egyház szerepét a szocialista társadalmi rend szolgálatában. A Komáromi Református Egyházmegye közgyűlésén Győry Elemér püspök „Ige ellenes lázadásoknak” minősítette az 1956-os egyházi eseményeket, és meghirdette a „hangos teológia” ismételt térnyerését.⁷⁷

A Kádár-rendszer folytatta az egyházak megfigyelését, de sokkal kifinomultabb módszerekkel, mint korábban. 1959-ben a Komárom-megyei Rendőrfőkapitányság Politikai Nyomozócsoportja megbízta ügynökeit, hogy tegyenek jelentést az egyházmegye lelkészeiről, gyülekezeteiktől kezdve a lelkészértekezleteken tett megnyilatkozásaikig. Nagy Lajos szőnyi lelképásztorról valószínűleg Döbrössy Lajos tatai lelkésszel folytatott beszélgetése alapján jelentett a megbízott ügynök 1959. augusztus 28-án: „Nagy Lajos szőnyi lelkész alaptermészete a visszahúzódás. Nem avatkozik semmibe, nem nyilatkozik, nem vitatkozik, csendben éli a maga életét. Csak akkor mozdul ki patriájából, ha hívják. Különben szolgálatkész, tekintélytisztelő, az alázatos modorra hajlamos.”⁷⁸ A leírás alapján a szőnyi lelkészt nem tekintette veszélyesnek a hatalom, kérdés, mennyire volt alapos az ügynök. További kutatást igényel a kérdés, hogy vajon a szőnyi lelképásztort megfélemlítették-e 1956-ban és ezért többé nem vett részt a Megújulási Mozgalomhoz hasonló kezdeményezésekben, vagy az államhatalom figyelmét elkerülte az a sikeres ifjúsági munka, amit a lelképásztor végzett gyülekezetében.

⁷⁵ Uo. 33.

⁷⁶ ÁBTL 3.1.2., M-17771

⁷⁷ Jakab B.: Változó idők i.m. 34.

⁷⁸ ÁBTL 3.1.2., M-17771

VI. További kutatási irányok

A dolgozat a Szőnyi Református Gyülekezet 1945–1959 közötti történetét hivatott áttekinteni az egyházpolitikai és egyházi élet háttérében bemutatva az államosítás, a parókiára történő betelepítések és egyéb atrocitások között megélt gyülekezeti élet jellegzetességeit. További kutatások szükségesek a gyülekezeti tagok és a lelkész kollektivizálásban betöltött szerepével, a községi és megyei tanács gyülekezethez való viszonyával és a gyülekezeti élet egyéb, a presbitériumi jegyzőkönyvekben nem említett aspektusaival kapcsolatban. Ehhez a Dunántúli Református Egyházkerület Levéltárában őrzött gyülekezeti iratok, és a Komárom Megyei Tanács VB. Egyházügyi Titkárának iratai nyújthatnak megfelelő kiindulási pontot. A kutatás második szakaszának tárgya a gyülekezet élete a Kádár-korszakban, megvizsgálva az országosan jellemzően csökkenő tendencia relevanciáját Szőnyben.

Külön kutatásra érdemes a Szőnyben működő Keresztyén Ifjúsági Egyesület és a Református Ifjúsági Egyesület története, amelyek mozgalmas életének feltérképezéséhez a képi források mellett szükséges írott források felkutatása.

VII. Összegzés

A kommunista hatalom Magyarországi Református Egyházzal kapcsolatos politikája jól tükröződött az egyes egyházközségek életén. A földosztás, az államosítások, a kényszerkollektivizálás és a gyülekezeti élet fokozatos háttérbe szorítása mind hatottak a gyülekezeti tagokra, a megfogyatkozás ellenére mégis sok gyülekezetben csak még jobban megerősödött a közösség a külső megpróbáltatások ellenére. A hatalomhoz hű egyházvezetés az 1956-os Megújulási Mozgalom idejére háttérbe szorult ugyan, de 1957-től folytatta munkáját „tovább a megkezdett úton.” A reformokat sürgető hangok a felsővezetés szintjén elcsendesedtek ugyan, de a gyülekezetek nem felejtették el, milyen irányban szükséges megújulniuk.

A Szőnyi Református Gyülekezet az ötvenes évek megpróbáltatásai ellenére képes volt folytatni a rendszeres istentiszteletek, bibliaórák megtartását, eredményes ifjúsági munkát végzett és a jelentős anyagi nehézségek ellenére hívei áldozatos munkájának köszönhetően fokozatosan rendbe hozta a második világháborúban megrongálódott épületeit. A gyülekezet presbitériumának jegyzőkönyvei élénk képet festenek az egyháztagok megrendült érzéseiről az egyházi élet fokozatos visszaszorításának momentumaiban, például iskolájuk, földjeik elvételekor. Nagy Lajos szőnyi lelkipásztor aktivitása a Megújulási Mozgalomban és a presbitérium csatlakozása arról árulkodnak, hogy a szőnyi gyülekezet nem nyugodott bele az államhatalom által rákényszerített szerepbe, és tovább küzdött hívei megtartásáért, a gyülekezet épülésének folytatásáért.

VIII. Szakirodalom, források

Források

A Szőnyi Református Egyházközség Presbitériumának Jegyzőkönyve

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, 3. szekció: Hálózati, operatív és vizsgálati iratok (1851) 1945-1990 (2006), 3.1. A központi operatív nyilvántartást végző szervezeti egységek által kezelt dossziék, 3.1.2. Munka dossziék (M-dossziék) 1949-1989, M-30624, M-17771

Az Út, 1954. november 14-20.

Szakirodalom

Balogh Margit: A demokratizálódás kudarca(i) (1945-1956). In: Magyarország a XX. században I-V. Szerk. Kollega Tarsoly István. Szekszárd. 1997. II. 386-391.

Bíró Éva: Lelkészi kiskörök a Bács-Kiskunsági Egyházmegyében az ötvenes évek elején. In: Hagyomány, Identitás, Történelem 2020. (Reformáció Öröksége 6.) Szerk. Kiss Réka – Lányi Gábor. Bp. 2021. 191-216.

Erdős Kristóf: A Magyar Köztársaság és a Magyarországi Református Egyház 1948-as egyezményének vizsgálata. In: Összekötnék az évezredek. Szerk. J. Újváry Zsuzsanna. Budapest – Piliscsaba. 2011. 310-331.

Herczeg Renáta – Számadó Emese – Turi Zsolt: Komárom és településrészeinek egyesülése. Szőny és Koppánymonostor története (kezdetektől 1977-ig). Komárom. 2007.

Jakab Bálint: Változó idők, változó emberek. A Tatai/Komáromi Református Egyházmegye 1949-58 között. In: Örömben és bánatban csendesen. Tanulmányok a 350 éves Tatai Egyházmegyeről. (Pápai eperfa könyvek 11.) Összeáll. Szabó Előd. Szerk. Zsengellér József. Pápa. 2004. 7-44.

Ladányi Sándor: A református egyház (1919-1944). In: Magyarország a XX. században I-V. Szerk. Kollega Tarsoly István. Szekszárd. 1997. II. 309-311.

Ladányi Sándor: A református egyház (1945-1989). In: Magyarország a XX. században I-V. Szerk. Kollega Tarsoly István. Szekszárd. 1997. II. 417-432.

Magyar Életrajzi Lexikon (<http://bitly.ws/xdPw>, letöltés 2022. 11. 28.)

Nemzeti Emlékezet Bizottsága, Tudástár, MSZMP KB 1956-1962. Dobi István.

(<https://neb.hu/asset/phpnFm602.pdf>, letöltés 2022.11.29.)

Pap László: Tíz év és ami utána következett. 1945-1963. Adalékok a Magyarországi Református Egyház XX. századi történetéhez. Szerk. Bárczay Gyula. Bern-Budapest. 1992.

Rigó Róbert: A reformátusok vagyonának államosítása Kecskeméten. In: Hagyomány, Identitás, Történelem 2021. (Reformáció Öröksége 8.) Szerk. Kiss Réka – Lányi Gábor. Bp. 2022. 253-286.

Rigó Róbert: Kettős szorításban. A Bács-Kiskunsági Református Egyházmegye szerepe a kollektivizálásban (1952–1960). In: Hagyomány, Identitás, Történelem 2018. (Reformáció Öröksége 1.) Szerk. Kiss Réka – Lányi Gábor. Bp. 2019. 295–314.

Rigó Róbert: Lelkészek a mezőgazdaság szocialista átszervezésének időszakában. Hagyomány, Identitás, Történelem 2019. (Reformáció Öröksége 2.) Szerk. Kiss Réka – Lányi Gábor. Budapest. 2020. 165-198.

Szabó Bence: Az Állami Egyházügyi Hivatal működése Bács-Kiskun megye területén, az 1950-es évtized első felében. Hagyomány, Identitás, Történelem 2019. (Reformáció Öröksége 2.) Szerk. Kiss Réka – Lányi Gábor. Budapest. 2020. 259-276.

Szabó Gábor: Emlékeim Alsósegedtől Kecskemétig. (Reformáció Öröksége 5.) Szerk. Rigó Róbert. Bp. 2021.

Számadó Emese – Turi Zsolt: A Szőnyi Református Egyház. In: „Soli Deo gloria”. A protestáns egyházak története Komáromban, a Duna két partján. Szerk. Számadó Emese. Komárom. 2017. 193-300.

Török István: Méltató megemlékezés. A könyv szerzője. In: Fekete Péter: Az egyház és a szekta. Bp. 1993.

Mellékelt képek forrása:

Számadó Emese – Turi Zsolt: A Szőnyi Református Egyház. In: „Soli Deo gloria”. A protestáns egyházak története Komáromban, a Duna két partján. Szerk. Számadó Emese. Komárom. 2017.